

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА

УДК 336.71

*Довгань Ж.М.,
д.е.н., професор кафедри банківського менеджменту та обліку,
Тернопільський національний економічний університет*

ФАКТОРИ ПОРУШЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ НА МАКРОРІВНІ

Постановка проблеми. Ефективно функціонуюча та фінансово стійка банківська система є передумовою побудови не тільки фінансово міцної держави, але й економічно стабільного суспільства. Відповідно, основні фактори, що можуть спричинити порушення її фінансової стійкості, вимагають детального розгляду. Незважаючи на те, що дослідження проблем забезпечення фінансової стійкості банківської системи знаходять досить широке відображення в економічній літературі, переважна більшість авторів ототожнює банківську систему із системою банків. У результаті фактори порушення фінансової стійкості розглядаються досить вузько, а питання їх класифікації та ступінь впливу на фінансову стійкість банківської системи не вирішені на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади фінансової стійкості та факторів, що зумовлюють її порушення, досліджувалися такими науковцями, як: В. Геєць, О. Барановський, В. Вербенська, О. Дзюблюк, О. Затварський, А. Єпіфанов, С. Ільясов, І. Івасів, І. Ларіонова, А. Мещеряков, С. Моїсєєв, А. Тавасієв, Г. Фетісов, О. Шевцова, А. Юданов та ін. У той же час, не зважаючи на нагромаджені наукові здобутки, досліджувана проблема в більшості робіт розглядається лише фрагментарно.

Постановка завдання. Метою статті є формалізація та систематизація впливу на рівень фінансової стійкості банківської системи (ФСБС) основних факторів макросередовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. С. М. Ільясов пропонує найбільш просту та, на наш погляд, більш змістовну класифікацію факторів фінансової стійкості банківської системи, згідно з якою фактори поділяють на зовнішні, що відображені на рис. 1, та внутрішні, що мають відношення до діяльності комерційних банків [1].

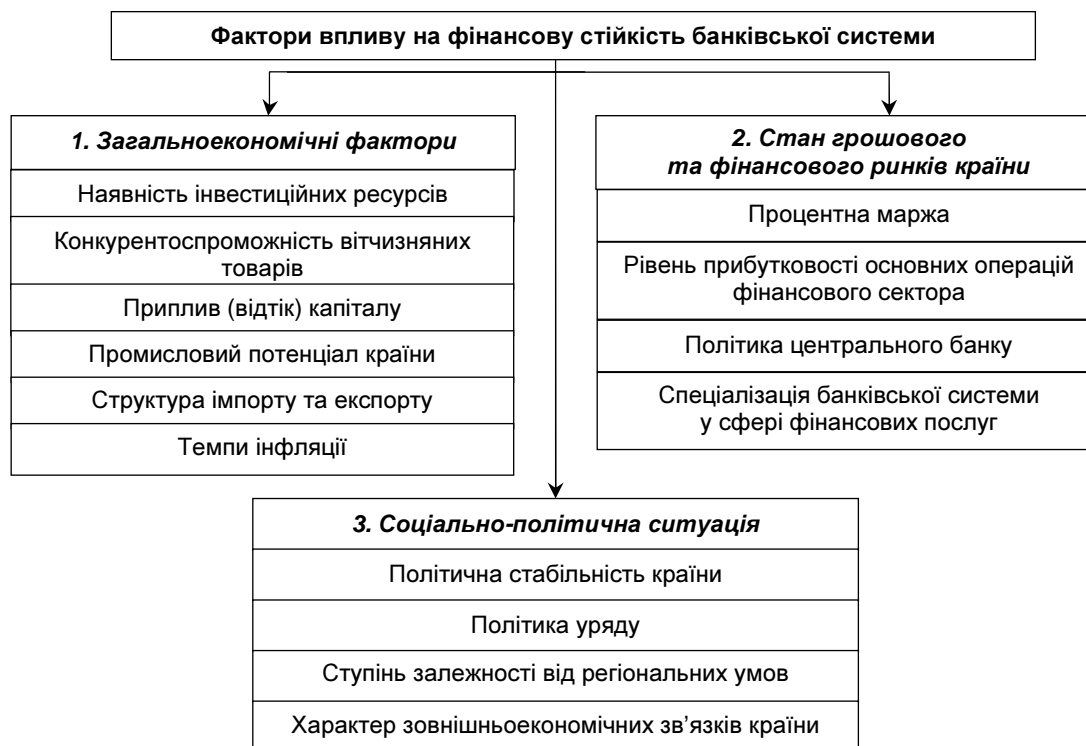

Рис. 1. Фактори зовнішнього впливу на фінансову стійкість банківської системи
Джерело : [1]

Проте перераховані фактори є лише індикаторами, що свідчать про позитивні зрушення чи про розвиток дисбалансу в фінансовій системі країни, яка включає й банківську систему. Крім вказаних чинників, у літературі виділяють також такі фактори порушення стійкості банківської системи:

1. Політична нестабільність держави.
2. Дисбаланси в динаміці процесу загальноекономічного розвитку держави.
3. Нестійкість бюджетної та фінансової систем держави.
4. Рівень інфляції.
5. Неефективність податкового механізму.
6. Низький рівень доходів населення.
7. Збільшення державного боргу країни [2].

Представлені фактори впливу на фінансову стійкість можна вважати зовнішніми по відношенню до банківської системи, бо вони характеризують вплив чинників економічної системи в цілому. Однак в літературі виділяють фактори внутрішнього впливу на стійкість банківської системи, виходячи із її внутрішньої структури, принципів та ефективності функціонування: динаміка кількості банків; вплив іноземного капіталу на банківську систему; проведення грошово-кредитної політики; ліквідація банків [2].

Ми пропонуємо дещо інший підхід до класифікації факторів порушення фінансової стійкості банківської системи. Відповідно до наших пропозицій, всі фактори слід поділити на 2 групи та 4 рівня в залежності від рівня виникнення шоків:

Фактори першої групи, що є екзогенними по відношенню до національної банківської системи (вплив політичного, економічного, фінансового та соціального середовища на наднаціональному та національному рівнях):

– фактори мегарівня – це фактори впливу на фінансову стійкість банківської системи, що мають наднаціональне походження (обумовлені глобалізаційними та лібералізаційними процесами в світовій фінансовій системі, турбулентністю на світовому фінансовому ринку, світовою фінансовою кризою, загальною економічною нестабільністю в міжнародних економічних відносинах тощо);

– фактори макрорівня – це фактори впливу на фінансову стійкість банківської системи, що обумовлені трансформаційними процесами в економічній системі країни та не пов'язані безпосередньо з функціонуванням банківської системи (політичне, соціальне становище в країні, темпи інфляції).

Фактори другої групи, що є ендегенними по відношенню до національної банківської системи (обумовлені внутрішніми процесами, що відбуваються в конкретних банках та банківській системі в цілому):

– фактори мезорівня – це фактори, обумовлені специфікою функціонування банківської системи, політикою центрального банку, впорядкованістю банківського законодавства тощо;

– фактори мікрорівня – це фактори, що обумовлені специфікою функціонування окремих банків та пов'язані з виваженістю внутрішньобанківської політики захисту від ризиків, досконалістю банківського менеджменту тощо.

Надамо характеристику характеру та ступеню впливу окремих факторів макрорівня (на основі динаміки макроекономічних статистичних показників (рис. 2).

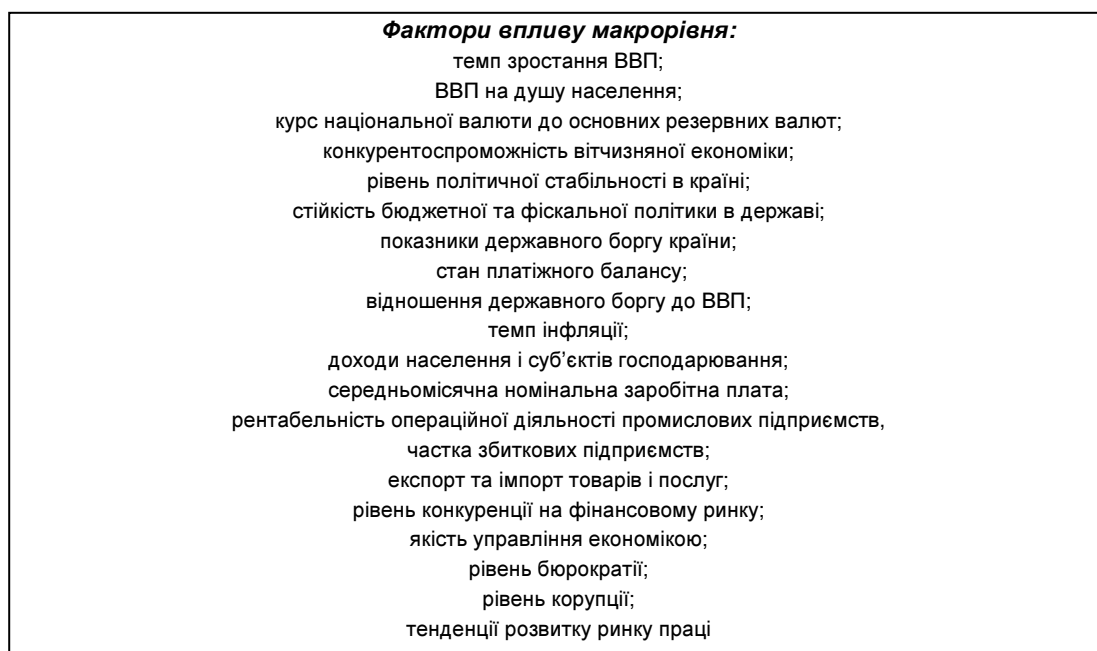

Рис. 2. Класифікація факторів порушення фінансової стійкості банківської системи на макрорівні

Одним із основних показників, що характеризує процес загальноекономічного розвитку в країні, є показник валового внутрішнього продукту (ВВП), який відображає загальну ринкову вартість усіх товарів та послуг, що були вироблені в усіх секторах економіки на території країни для власних потреб, а також для накопичення й експорту без врахування національної приналежності факторів виробництва, що були використані для цього процесу.

Оскільки банківська система також є частиною економічної системи держави та опосередковує діяльність всіх її секторів, управляючи фінансовими потоками економіки, то показник ВВП є опосередкованим показником розвитку банківської системи держави [3]. На рис. 3 відображена динаміка показника ВВП України, а на рис. 4 – динаміка показника ВВП на душу населення.

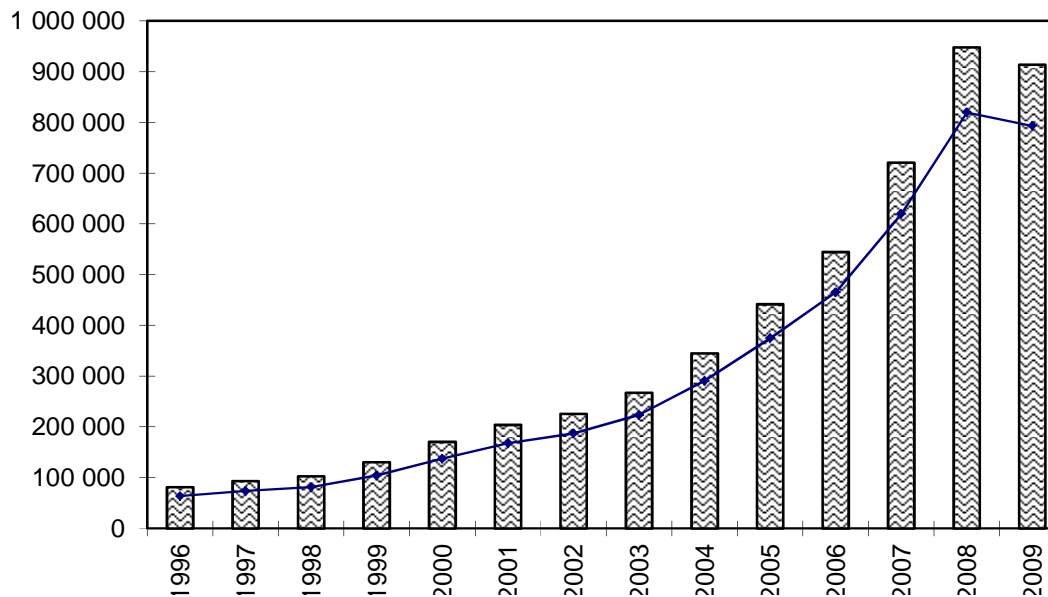

Рис. 3. Динаміка показника ВВП України у період 1996–2009 рр.

Джерело : побудовано на основі [4]

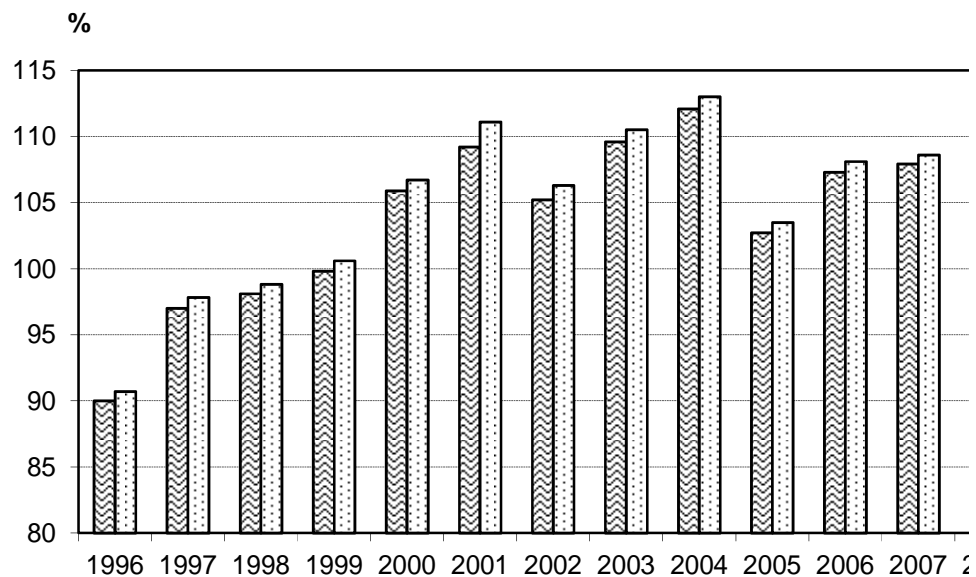

Рис. 4. Динаміка зміни відносних значень показників ВВП та ВВП на душу населення в Україні у період 1996–2009 рр.

Джерело : побудовано на основі [4]

З високою ймовірністю можна сказати, що негативні коливання показника ВВП співпадають з періодами політичної та економічної нестабільності. Як свідчать розглянуті статистичні дані, критичними періодами виявилися 2002, 2004 та 2007 роки.

Оскільки роль банківської системи у процесі відтворення ВВП є досить значущою, то, відповідно, періоди нестабільності в країні одночасно є періодами порушення фінансової стійкості банківської системи.

Іншим, не менш важливим макроекономічним показником діяльності фінансової системи, є державний борг країни. Зв'язок між державним боргом та банківською системою полягає у тому, що остання фактично здійснює обслуговування державного боргу, виконує важливі операції з розміщення державних послуг, їх погашення та сплату встановлених відсотків. Крім того, банківська система може залучати кошти від міжнародних кредитних організацій та від резидентів України в рамках встановленого Верховною Радою ліміту державного бюджету.

Таким чином, показник державного боргу є індикатором ефективності та якості виконання банківською системою своїх функцій. Нарощування державного боргу може призвести до ситуації, коли банківська система буде фактично залежною від запозичень як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. Подібна ситуація значною мірою впливає на фінансову стійкість банківської системи, оскільки сприяє активізації маніпуляцій із зовнішніми та внутрішніми позиками, здійснюючи вплив на політику центрального банку та викликаючи поступову втрату довіри до банківської системи.

Наступним важливим показником в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи країни є відношення абсолютного розміру державного боргу та ВВП країни. Даний індикатор свідчить про темпи економічного зростання країни та можливість виконання державою покладених на неї основних функцій [5].

На рис. 5 відображено динаміку зростання державного боргу України.

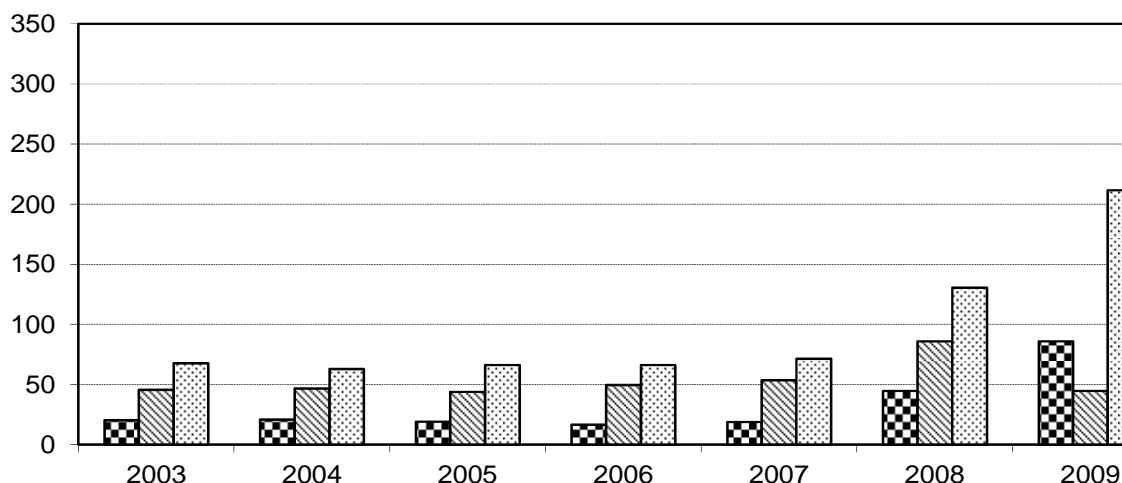

Рис. 5. Динаміка зростання державного боргу України у період 2003-2010 рр.

Джерело : побудовано на основі [4]

Так, статистичні дані свідчать про значне нарощування його обсягів у період 2007-2010 рр., під час якого державний борг збільшувався щорічно майже вдвічі. У 2009 р. державний борг країни склав 211,6 млрд. грн., що значно перевищило гранично допустиме значення, передбачене у Законі України «Про державний бюджет України за 2009 рік» [6] (що складало 192,9 млрд. грн.). Така динаміка свідчить про наявність значних проблем вітчизняної економіки у сфері формування бюджетних ресурсів через банківську систему країни, а також про зростання обсягів зобов'язань України у міжнародному фінансовому просторі.

Динаміка співвідношення державного боргу України до ВВП (рис. 6) свідчить про те, що до початку світової фінансово-економічної кризи 2007 р. спостерігалася тенденція до зменшення державного боргу країни, після чого ситуація різко змінилася. За різними підрахунками, на кінець 2009 р. державний борг складав від 24 до 32 %, тоді як прогнозовані значення на кінець 2010 р. склали 38 %, а на кінець 2011 р. – 45 %. Такі значення даного індикатора наближаються до гранично допустимих, що означає поступову втрату платоспроможності української фінансової системи.

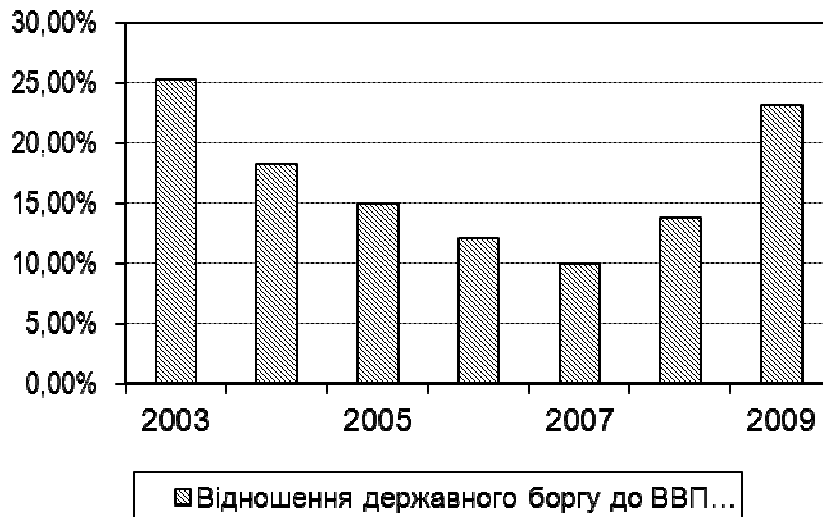

Рис. 6. Динаміка співвідношення державного боргу до ВВП України у період 2003-2009 рр.
Джерело : побудовано на основі [4]

Темп інфляції – один із базових показників діяльності банківської системи, оскільки інфляція характеризується перенасиченням економіки країни грошовою масою, що не відповідає реальним обсягам товарообороту, призводить до знецінення грошової одиниці та поступового зростання цін. Інфляція характеризується стійкою тенденцією до підвищення середнього рівня цін.

Внаслідок зростання цін та нарощування грошової маси банківська система постає перед проблемою порушення своєї стійкості внаслідок знецінення основних платіжних засобів та, відповідно, національної валюти. Таким чином, темпи інфляції та фінансова стійкість банківської системи перебуває у діалектичній взаємодії. Тобто зростання рівня інфляції призводить до порушення фінансової стійкості банківської системи.

За даними Державного комітету статистики України, щорічні темпи інфляції у період із 1997 по 2010 р. коливаються у діапазоні від 0,8 % у 2002 р. до 28,2 % у 2000 р., що є характерним для повзучої та галопуючої інфляції відповідно (рис. 7).

Рис. 7. Динаміка індексу інфляції в Україні

Джерело : [4]

Аналізуючи статистичні дані, досить важко стверджувати про ступінь впливу інфляції на фінансову стійкість банківської системи. Проте варто зазначити, що піки темпів інфляції співпадають із одночасним зменшенням темпів росту ВВП, спостерігалась також фінансова, політична та економічна нестабільність).

Доходи населення є надзвичайно важливим фактором фінансової стійкості банківської системи, бо характеризують можливість залучення тимчасово вільних коштів у населення країни для проведення активних операцій, формування резервів тощо. Крім того, політична ситуація та рівень доходів населення слугують певними індикаторами темпів виведення фінансових ресурсів із банківської системи. Динаміка наявних доходів населення свідчить про сталу тенденцію до їх зростання у період 2002–2010 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка росту наявного доходу населення України

Показник	Рік								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Наявний дохід, млн. грн.	141618	162578	212033	298275	363586	470953	634493	661915	841591
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.	2938,0	3400,3	4468,4	6332,1	7771,0	10126,0	13716,3	14372,8	1528,9
Реальний наявний дохід, у відсотках до відповідного періоду попереднього року	118,0	109,1	119,6	123,9	111,8	114,8	107,6	90,0	116,2

Джерело : [4]

Проте, незважаючи на поступове зростання доходів населення, події останніх років, пов'язані з впливом світової фінансово-економічної кризи, та, як результат, падінням рівня довіри до банківської системи, не дозволяють залучати вклади від населення пропорційно до зростання рівня їх доходу.

В цьому контексті досить цікавим є порівняння обсягів наявного доходу із обсягами депозитів фізичних осіб та наданих їм кредитів (рис. 8).

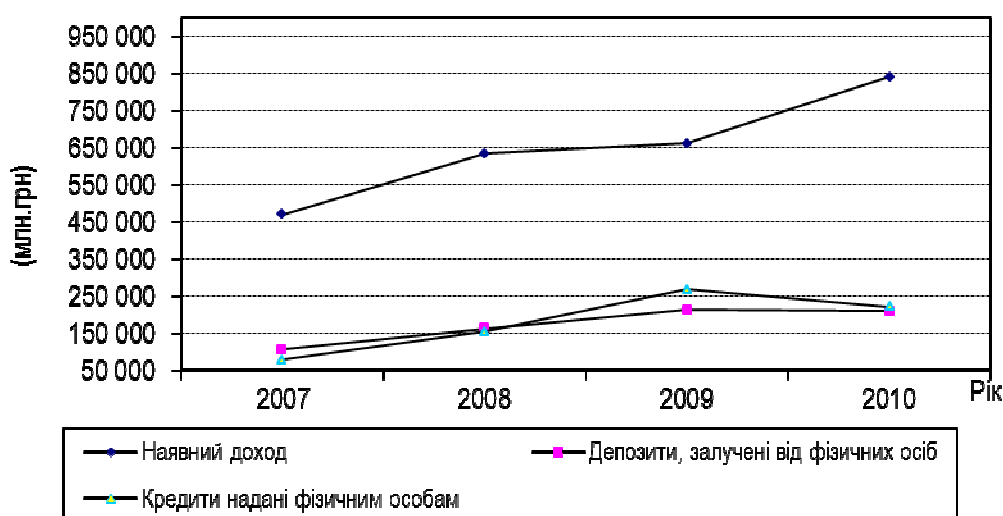

Рис. 8. Співвідношення між наявними доходами населення, депозитами та кредитами у кризовому та післякризовому періоді

Джерело : [4]

Дані рис. 8 свідчать про значне перевищення рівня наявних доходів населення над їх потребою у співпраці із банківською системою країни, оскільки обсяги доходів майже на 60 % перевищують обсяги депозитів та кредитів, наданих фізичним особам. Низький рівень довіри населення призводить до ситуації, коли більшість наявних фінансових ресурсів населення перерозподіляються поза банківською системою, а зв'язок між бажанням населення до заощаджень та рівнем вкладів від населення є досить незначним.

Окрім того, існує також зв'язок між доходами та рівнем зайнятості населення. Даний взаємозв'язок також здійснює вплив на фінансову стійкість банківської системи, бо зростання безробітних в країні автоматично призводить до падіння їх економічної активності.

Необхідно зазначити, що період з жовтня 2008 р. по січень 2010 р. характеризувався одночасною реалізацією більшості накопичених дисбалансів макроекономічного середовища, що спричинило втрату банківською системою України фінансової стійкості (табл. 2).

Таблиця 2

Основні макроекономічні показники в Україні у період 2006-2011 рр.

Показник	Рік					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ВВП, у фактичних цінах, млн. грн.	441452	544153	720731	913345	1085935	1316600
ІСЦ, %, рік до попереднього року	110,3	109,1	112,8	112,3	109,1	104,6
Дефіцит Зведеного бюджету України, у % до ВВП	-1,8	-0,7	-1,1	-3,9	-5,9	-0,8
Грошова маса М3, млн. грн.	261443	397338	514744	487497	598 400	682 400
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу, у % до ВВП	2,9	-1,5	-3,7	-1,5	-2,2	-5,5

Джерело : [7; 8]

Перш за все надмірна відкритість економіки і фінансової системи України призвела до падіння реального ВВП майже на 16%, що стало результатом впливу світової фінансово-економічної кризи. Зниження ділової і економічної активності було спричинено суттєвим погіршенням кон'юнктури на світових товарних і фінансових ринках.

Також значно скоротились обсяги надходжень іноземних інвестицій, які в попередні роки виступали основним джерелом фінансування дефіциту платіжного балансу. Так, порівняно з 2008 р. у 2009 р. обсяги інвестицій знизилися майже на 43,7% [7].

Крім цього, скорочення доходів та необхідність здійснювати видатки на належному рівні призвели до стрімкого зростання дефіциту Державного бюджету. Основним джерелом фінансування дефіциту були запозичення: зовнішні – 29,1 млрд. грн. та внутрішні – 31,2 млрд. грн. [7].

Період із січня 2010 р. по сьогоднішній день характеризується поступовим зростанням економічної активності, що сприяло відновленню макроекономічної стабільності в країні і фінансової стійкості банківського сектору. Серед чинників, які сприяли зазначеній тенденції, слід зазначити зниження політичної невизначеності та відновлення позитивних тенденцій на світових товарних і фінансових ринках.

Зокрема, річні темпи зростання реального ВВП упродовж 2010 та 2011 рр. прискорились, і, незважаючи на певне погіршення кон'юнктури на зовнішніх товарних ринках, на кінець 2011 р. склали 5,2% [7].

Упродовж усього 2011 року тривало зростання реальних доходів населення, яке станом на 1 січня 2012 р. становило близько 12% у річному вимірі. Основними чинниками, що вплинули на формування такої тенденції, були поживлення економічної активності порівняно з 2010 р. та підвищення реальної середньомісячної заробітної плати працівників у 2011 р. на 11% в порівняно з груднем 2011р.

Результатом відновлення ділової активності у реальному секторі економіки стало і зростання доходів Державного бюджету України. Так, станом на 1 січня 2012 р. доходи Державного бюджету України (без урахування обсягу ОВДП, випущених у рахунок простроченої заборгованості з ПДВ) зросли порівняно з 2010 р. на 27% [8].

Незважаючи на низку позитивних тенденцій та відновлення макроекономічної стабільності, слід відзначити й існування доволі суттєвих диспропорцій, що формують ризики для фінансової стійкості банківського сектору.

По-перше, продовжилась тенденція накопичення обсягів державного боргу та витрат на його обслуговування. По-друге, так і залишилось невирішеним питання надзвичайної залежності стану вітчизняної економіки від кон'юнктури на світових товарних ринках. По-третє, незважаючи на низку заходів, спрямованих на поживлення ринку нерухомості, його стан на сьогоднішній день можна класифікувати як депресійний. На це вказує і динаміка цін, і рівень ліквідності, що визначається загальним обсягом укладених угод.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізовані вище фактори порушення фінансової стійкості банків на макрорівні часто мають досить серйозний вплив на банківську систему в цілому, прикладом чого є поглиблення наслідків світової фінансово-економічної кризи в Україні.

Наявність макроекономічних дисбалансів, значна відкритість економіки, залежність від кон'юнктури, яка склалась на світових товарних і фінансових ринках, суперечності між функціями регуляторів фінансового ринку, нагромадження значного рівня короткострокової заборгованості державного і приватного секторів, недостатньо якісний рівень корпоративного управління – все це є неповним переліком перманентних викликів для фінансової стійкості вітчизняної банківської системи.

Бібліографічний список

1. Ильясов С. М. Устойчивость банковской системы: механизмы управления, региональные особенности / С. М. Ильясов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 305 с.
2. Фетисов Г. Г. Устойчивость банковской системы и методология ее оценки : автореферат диссертации на соискание уч. степ. д-ра экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Г. Г. Фетисов ; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 2003. – 18 с.
3. Макро- і мікроекономічні складові розвитку : [монографія] / [Стельмах В. С., Єпіфанов А. О., Сало І. В. та ін.]. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 505 с.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua>.
5. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org>.
6. Про державний бюджет України на 2009 рік : Закон України від 26.12.2008 № 835-VI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=835-17>.
7. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imf.org>

Анотація

Визначено фактори порушення фінансової стійкості банківської системи України. Виокремлено чинники макросередовища, які впливають на фінансову стійкість банківської системи (ФСБС). Проаналізовано вплив основних макроекономічних показників на ФСБС України.

Ключові слова: банківська система, фінансова стійкість, валовий внутрішній продукт (ВВП), державний борг, інфляція, доходи населення.

Аннотация

Определены факторы нарушения финансовой устойчивости банковской системы Украины. Выделены факторы макросреды, влияющие на финансовую устойчивость банковской системы (ФСБС). Проанализировано влияние основных макроекономических показателей на финансовую устойчивость банковской системы (ФСБС) Украины.

Ключевые слова: банковская система, финансовая устойчивость, валовой внутренний продукт (ВВП), инфляция, доходы населения.

Annotation

The factors of violation of financial stability of the banking system of Ukraine are certain. The factors of macroenvironment are distinguished that influence on financial stability of the banking system (FSBS). Influence of basic macroeconomic indexes is analysed on financial stability (FSBS) of Ukraine.

Key words: banking system financial stability, gross domestic product (GDP) government debt, inflation, profits of population.